Ruimtelijke rechtvaardigheid

Barrie Needham

In de rubriek Klassiekers gaat AGORA in op boeken die niet vers van de pers komen, maar nog steeds uiterst relevant zijn. Deze keer 'Social justice and the city' (1973) van David Harvey.

Kort nadat het boek 'Social justice and the city' van David Harvey in 1973 was uitgegeven, kreeg ik het in handen. In twee dagen had ik het, geboeid, uitgelezen. Die ervaring ben ik nooit vergeten, zo groot was de indruk die het op mij maakte.

Waarom is dit boek een klassieker geworden? Omdat het een cruciaal onderwerp aan de orde stelde: de relatie tussen sociale processen en ruimtelijke vorm. Volgens Harvey is het niet zo dat de ruimtelijke vorm een willekeurig gegeven is waarbinnen sociale processen zich voordoen, maar eerder dat die processen de vorm bepalen. Het is ook een klassieker geworden omdat voor planologen en sociaal geografen zware conclusies worden getrokken, namelijk dat de ruimtelijke vorm niet gemakkelijk te veranderen is en daarom de daaruit volgende ruimtelijke rechtvaardigheid ook niet. Vanuit het marxisme is dit consequent beredeneerd. En ik vind het een klassieker omdat het boek goed leesbaar is, in tegenstelling tot het schrijven van veel andere door Marx geïnspireerde auteurs.

Het boek zelf is een zoektocht. Het begint met enkele bewerkte artikelen onder de noemer van 'liberal formulations'. De wetenschappelijke problemen die hieruit voortvloeien – Harvey noemt ze 'irreconcilable dilemmas' en een 'helpless, formless relativism' – worden aangepakt in het tweede deel, onder de noemer 'socialist formulations'. Het marxisme maakt het hem mogelijk de problemen op te lossen.

Met dit boek heeft Harvey veel studenten en onderzoekers in de geografie en planologie jarenlang sterk beïnvloed. Hij is de nestor geworden van marxistisch c.q. neomarxistisch c.q. historisch materialistisch onderzoek naar stedelijke processen. En toch is de invloed van deze stroming veel minder dan vlak na de publicatie, zeker voor wat betreft de invloed op de planologie. Toen ik in 1978 bij de vakgroep planologie in Nijmegen terecht kwam waren veel studenten in de ban van het marxisme en waren er colleges over het historisch materialisme. In de jaren daarna heb ik vele scripties met een marxistische inslag begeleid. Nu willen studenten er niets meer van weten.

Dat tegenwoordige gebrek aan belangstelling is deels te begrijpen vanuit de beperkingen van marxistische analyses, ook van deze voortreffelijke analyse. De belangrijkste beperking is dat hieruit geen richtlijnen of aanbevelingen kunnen worden ontleend voor directe toepassing op de praktijk van de ruimtelijke ordening. De ironie is dat Marx zelf zei: "The philosophers have only interpreted the world, in various ways: the point however is to change it". Maar zijn aanhangers in de planologie kunnen niet zeggen hoe dat door de ruimtelijke ordening moet gebeuren. Het sterk verminderde belang voor dergelijke analyses is ongetwijfeld ook te verklaren uit het feit dat zij vaak moeilijk te volgen zijn. Het lezen van zelfs dit heldere boek vereist veel toewijding.

Deze combinatie – een abstracte sociale analyse zonder directe toepassing – heeft als resultaat, helaas, dat met name studenten planologie hun vak dikwijls beschouwen als technocratisch: zij zijn 'technical experts' die niets met ethiek te maken hoeven te hebben. 'Social justice in the city' is teruggebracht tot een beetje sociale woningbouw en een beetje duurzaamheid. Waar is het sociale en politieke engagement tegenwoordig in de planologie te vinden?

Vroeger waren studenten in de ban van het marxisme, nu niet meer

Ten slotte, waarom maakte dit boek zo'n grote indruk op mij? Het was niet mijn eerste blootstelling aan het marxisme: collegae hadden al gepoogd mij te bekeren. Ik was betrekkelijk kort daarvoor in de planologie terechtgekomen en op zoek naar een stevige theoretische fundering. In dit boek heb ik dat niet gevonden. Ook nergens anders, nog steeds niet. Maar alomvattende verklaringen hoef ik niet meer. Sterker nog, ik wantrouw ze. Het herlezen van dit boek veertig jaar later versterkt me daarin. Toch beschouw ik het als een klassieker. Het voert een verkenning van de relatie tussen sociale processen en ruimtelijke vorm op een meesterlijke manier uit. Het denken van velen wordt uitgedaagd om hierop te reageren.

Barrie Needham (b.needham@fm.ru.nl) is emeritus hoogleraar planologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen.